

УДК 378.091.2:165.742(091)

Галина БІЛОКОНЬ

м. Мелітополь

gal3620@yandex.ru

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ПРОБЛЕМУ ГУМАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено науковий аналіз поглядів на проблему гуманізації освіти у вищих навчальних закладах в історичному та педагогічному аспектах. Визначено вплив гуманізації виховного процесу на формування гуманістично спрямованої особистості.

Ключові слова: гуманізм, гуманізація освіти, гуманістичне виховання, гуманістично спрямована особистість, студентська молодь.

Проблема гуманізації виховного процесу у вищих навчальних закладах є однією із провідних, вирішення якої сприяє розкриттю додаткових резервів підвищення якості розвитку гуманістично спрямованої особистості. Умови гуманізації суспільства сприяють тому, що педагогіка шукає нові шляхи якісного вдосконалення розвитку і виховання особистості.

Саме принцип гуманізму є одним із провідних у виховному процесі, на якому ґрунтуються сучасні нормативно-правові документи (Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [8], Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті [7], Закон України «Про освіту» [5], Закон України «Про вищу освіту» [6]); Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів тощо.

Аналіз наукових досліджень свідчить про зацікавленість філософів, психологів, педагогів до проблеми гуманізації виховного процесу, зокрема у вищих навчальних закладах. А саме: наукові положення філософії освіти й виховання, зокрема основні категорії теорії цінностей, розробка методологічних положень для їх розгляду (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кермень);

- основні положення вікової і загальної психології (Г. Балл, І. Бех, О. Киричук);
- психолого-педагогічний, соціально-культурний аспекти гуманізації виховного процесу (І. Бех);
- теорія та методика формування гуманістичних цінностей студентів вищих навчальних закладів (Т. Грабовська, О. Тепла);
- виховний ідеал гуманізації виховного процесу, особливості гуманізації професійної підготовки вчителя (Г. Васянович, М. Євтух);
- формування гуманних взаємовідносин у різних видах діяльності знайшли своє

відображення у працях В. Бабич, В. Білоусової, А. Бойко, Ю. Підборського, К. Пливачук, О. Савченко, В. Сипченка, О. Сухомлинської та інших.

Мета статті – аналіз поглядів на проблему гуманізації виховного процесу у вищих навчальних закладах в історико-педагогічному аспекті.

Для реалізації мети було поставлено завдання: проаналізувати погляди на проблему гуманізації виховного процесу у вищих навчальних закладах на різних етапах розвитку суспільства.

Для окреслення ключового поняття нашого дослідження, звернемося до визначення: «гуманізм» та «гуманізація освіти».

У своєму словнику «Український педагогічний словник» С. Гончаренко подає поняття «гуманізм» у двох значеннях: 1). Система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність. 2). В історичному аспекті гуманізм – прогресивна течія західноєвропейської культури епохи Відродження, спрямована на утвердження поваги до гідності й розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей [3, 76–77].

Поняття «гуманізація освіти» академік С. Гончаренко визначає як «центральна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людинотворної функції» [3, 76].

Для того, щоб науково обґрунтувати гуманізацію виховного процесу у навчальних закладах як педагогічну проблему, необхідно проаналізувати витоки й характер гуманізації суспільства.

Перші педагогічні ідеї і концепції гуманізму були розроблені античними філософами. Саме у

Стародавній Греції, Римі та Китаї зародилися перші педагогічні теорії, які були складовими тогочасної філософії.

Так, наприклад, давньокитайський філософ Конфуцій узагальнив досвід виховання дітей і започаткував приватну школу. В основі виховного ідеалу Конфуція був добродесний лицар, борець за утвердження високої моралі і справедливості; лицар, наділений гуманністю та почуттям обов'язку [9, 7]. Значну увагу приділяв моральному вихованню, в основі якого – повага до старших за віком та соціальним становищем; виступав проти фізичної праці та трудового виховання.

Неабиякий внесок у розвиток гуманістичного виховання особистості зробив давньогрецький філософ Сократ, який розглядав людину як носія доброго начала від природи. Він дотримувався принципів, пронизаних гуманізмом: відмова від примусу й насилля; переконання найбільш дійовим виховним засобом [9, 12].

Одним із провідних виховних принципів Сократа є те, що людина повинна пізнати саму в себе та вдосконалити свою ментальність [9, 13]. На відміну від своїх попередників, філософ завжди спонукав своїх співрозмовників до критичного обговорення всіх можливих точок зору проблеми, що розглядалася.

Характерними рисами подібних діалогів були: гуманне та поважне ставлення до вихованця, орієнтація на співробітництво з ним, віра в його потенційні можливості.

Давньогрецький філософ Платон завжди дотримувався чіткого правила – вільна людина повинна виховуватися вільно, без насилля та жорстокості. Він чи не перший помітив різницю між навчанням та вихованням.

Аналізуючи питання сутності й призначення людини у світі, Аристотель надає великого значення добру та злу: «... тільки людина здатна до сприйняття таких понять, як добро і зло, справедливість і несправедливість» [4, 9]. У центрі теорії Аристотеля є гуманне гармонійне виховання. Філософ виокремлює ідею розвитку розуму та душі людини: педагоги повинні сприяти формуванню у вихованця почуття власної гідності, честі, хоробрості, самостійності [4, 9].

Отже, гуманістичний світогляд античних філософів спрямовано, в першу чергу, на любов, добродесність, справедливість та активність. Провідною метою в Стародавній Греції було виховання гармонійно розвиненої особистості, в Стародавньому Римі – це ідея формування

почуття відповідальності громадянина, в Стародавньому Китаї – це утвердження високої моралі і справедливості.

У Середні віки в Європі під впливом християнства школа вносить у культурне життя ідеали духовних цінностей [10, 45]. В добу Середньовіччя людина була наділена самостійністю, правом на волевиявлення, незалежною від Космосу, але повністю підкореною Творцю.

Гуманізм епохи Відродження був, перш за все, антропоцентрично-реалістичним, що значно вплинуло на систему цінностей. Саме культура епохи Ренесансу «висунула гуманістичний ідеал універсальної людини – ідеал цілісної, гармонійної, творчої особистості, покликаної пізнати і перетворити світ» [4, 9]. Уявлення про гуманну особистість розглядається як «Humanitas», високої освіченості і моральності.

Одним із видатних гуманістів епохи Відродження був Е. Роттердамський, для якого головне завдання виховання – формування у дітей з раннього віку моральності і благочестя.

Так, наприклад, французький гуманіст Ф. Рабле закликав розвивати дитину не лише розумово, а й фізично; чергувати в освіті різні дисципліни та переривати їх відпочинком; не силувати дітей; навчати і виховувати їх шляхом зацікавлення; поставити вчителя за приклад у справі виховання і навчання [4, 11].

Філософ-гуманіст М. Монтень у своєму творі «Досліди» наголошував, що у всебічному розвитку особистості людини повинно переважати моральне виховання над розумовим.

Вагомий внесок у розвиток педагогіки як науки, зокрема гуманістичної педагогіки, зробив чеський педагог Я. А. Коменський. У своєму творі «Велика дидактика», педагог зосередив увагу на ідеї виховуючого навчання та природовідповідності.

Гуманістичний відтінок педоцентризму ідеї вільного виховання відчувається у поглядах багатьох психологів, педагогів, філософів – Г. Сковорода, Й. Г. Песталоцці, Л. М. Толстой, Д. Дьюї, М. Монтесорі та інших. Науковців об'єднувала відмова від авторитарних виховних традицій, ідея вільного розвитку творчих сил кожної дитини [9, 58].

Так, наприклад, у своїй творчості відомий письменник, філософ Г.Сковорода зосереджує увагу на індивідуальній духовній природі кожного вихованця, на її незведенність до загальних цінностей та інтересів [9, 66; 2]. Цю ідею продовжував філософ П. Юркевич. Він відстоює

вав ідеї, які пізнаються не лише розумом, а серцем («філософія серця»): любов до ближнього, справедливість, працьовитість тощо [2].

Г. Сковорода та П. Юркевич намагалися здійснювати філософські та педагогічні пошуки на релігійному ґрунті. Їх «філософія серця» – є наслідком української національно-культурної традиції пріоритету емоційного над раціональним в осягненні індивідуального «Я» [2, 153].

Так, для К. Ушинського кінцева мета виховання полягає в прагненні людини до гуманності, правдивості, відповідальності та працьовитості. Педагог доповнив гуманістичне виховання ідеями народної педагогіки.

Вагомий внесок у розвиток ідей гуманістичного виховання особистості зробили українські педагоги та суспільні діячі Г. Ващенко, М. Грушевський, І. Огієнко, С. Русова та багато інших.

Наприклад, І. Огієнко зосереджував увагу на значущість таких гуманістичних цінностей, як «добро», «зло», «совість», «сумління» [4, 17].

Неабиякий внесок у розвиток гуманізації виховного процесу зробили А. Макаренко та В. Сухомлинський.

Гуманізм А. Макаренка яскраво виявляється у твердженні: «Якомога більше поваги до людини, якомога більше вимогливості до неї» [4, 18]. Він наголошує, що виховання повинно ґрунтуватися на гуманному ставленні до вихованців, поєднуючись із вимогливістю і дисципліною.

Основною метою педагогічної діяльності В. Сухомлинський вважав «...розвиток із дитини вільної, творчої... людяної особистості, нерозривно пов'язаної і солідарної з людством...» [4, 18].

Гуманізація освіти за В. Сухомлинським спрямована на конструювання змісту, форм та методів навчання і виховання, які забезпечують ефективний розвиток індивідуальності кожного вихованця, його пізнавальних процесів, особистісних якостей і створення таких умов, за яких вихованець може і хоче вчитися [9, 169].

У другій половині ХХ – початку ХХІ століття гуманізм є провідним напрямом розвитку суспільства. Він стає в центрі різноманітних суспільних програм, наприклад, – державна національна програма «Освіта («Україна ХХІ століття»), нормативних документів тощо.

Цікавим на сьогодні є факультативний курс «Основи гуманістичної моралі», зокрема «Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів загальноосвітньої школи...» І. Беґа,

Н. Ганнусенко та К. Чорної [1]. Автори вважають гуманізацію сучасної освіти стратегічною її метою, оскільки гуманізм – це людяність, любов і повага до людини, усвідомлення людини як найвищої цінності та мети суспільного розвитку. Реалізацію ідей гуманізму на практиці пов'язують із проектуванням навчально-виховного процесу, першочерговим завданням якого є особистісний підхід до виховання.

Проблема гуманістичного виховання з різних сторін розкривається у дисертаційних дослідженнях О. Андрійчук, Л. Бобко, Д. Пашенко, І. Шевчук та інших.

Так, наприклад, у дисертаційному дослідженні «Гуманістичне виховання підлітків у процесі вивчення предметів соціально-гуманітарного циклу» І. Шевчук обґрунтовує гуманістичне виховання особистості, визначає його як цілісний процес навчання і виховання, спрямований на формування гуманних якостей, пробудження особистісних сил, засвоєння гуманістичних вимог, формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості в співпраці вихователя і вихованців [11].

Погоджуємось із думкою І. Шевчук, яка вважає, що гуманістичне виховання ґрунтується на таких принципах: співпраця вчителя і учнів, віри в здібності школярів, духовного зв'язку вчителя та вихованців, удосконалення середовища, поваги особистості учня, тактовність по відношенню до вихованців [11].

Проблема гуманізації виховного процесу в останні роки набула актуальності в усьому світі і є предметом дослідження багатьох науковців.

Для нас важливою є думка сучасної дослідниці Л. Хоружої, яка дотримується погляду, що «основою формування гуманної, вільної і відповідальної особистості є її духовні цінності, що виконують функцію найвищого критерію поведінки людини, дають їй змогу орієнтуватися в навколишньому світі» [4, 30].

Ретроспективний аналіз еволюції розвитку ідей гуманізації виховного процесу від Стародавнього часу до сьогодні свідчить про неухильне зростання їх значущості і постійного доповнення змісту завдяки постійним пошукам, що є підґрунтям для сучасних наукових досліджень.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у ґрунтовному вивченні проблем гуманізації виховного процесу у вищих навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів. До факультативного курсу «Основи гуманістичної моралі» / І. Д. Бех, Н. І. Ганнусенко, К. І. Чорна // Шкільний світ. – 2005. – № 45 (317). – С. 4–8.
2. Васянович Г. П. Вибрані твори: В 5-ти т. Т.1: Філософія: Навчальний посібник / Г. П. Васянович. – Львів : Сполом, 2010. – 348 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник // С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 366 с.
4. Грабовська Т. О. Формування гуманістичних цінностей у студентів вищих навчальних закладів: теорія та методика: [монографія] / Т. О. Грабовська, О. М. Тепла. – Рівне : Волинські обереги, 2012. – 256 с.
5. Закон України «Про освіту»: станом на 23 травня 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page>
6. Закон України про вищу освіту: станом на 18 вересня 2014 року. – Х. : Право, 2014. – 104 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: osvita.ua/legislation/other/2827/
8. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: [gmoqyla-nvo.edukit.kiev.ua/...downloads...доктрина...](http://gmoqyla-nvo.edukit.kiev.ua/downloads...доктрина...)
9. Пащенко Д. І. Генезис гуманістичних ідей у педагогіці / Д. І. Пащенко. – К. : Науковий світ, 2001. – 278 с.
10. Скляр П. П. Гуманістичні аспекти пошуку ефективності сучасної освіти: Монографія / П. П. Скляр, Т. О. Уманська. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В.Даля, 2012. – 216 с.
11. Шевчук І. М. Гуманістичне виховання підлітків у процесі вивчення предметів соціально-гуманітарного циклу [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Шевчук Ірина Миколаївна; Волинський державний університет імені Лесі Українки. – 191 с.

Halyna BILOKON'

Melitopol

THE EVOLUTION OF THE PROBLEM OF HUMANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATION: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT

The article analyzes the scientific views on the problem of humanization of education in higher education in historical and pedagogical aspects. The influence of the humanization of the educational process aimed at forming humanistic personality.

Keywords: humanism, humanism education, humanistic education personality, humanistic oriented personality, student's youth.

Галина БЕЛОКОНЬ

г. Мелітополь

ЭВОЛЮЦИЯ ВЗГЛЯДОВ НА ПРОБЛЕМУ ГУМАНИЗАЦИИ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ: ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье совершено научный анализ взглядов на проблему гуманизации образования в высших учебных заведениях в историческом и педагогическом аспектах. Определено влияние гуманизации воспитательного процесса на формирование гуманистически ориентированной личности.

Ключевые слова: гуманизм, гуманизация образования, гуманистическое воспитание, гуманистически ориентированная личность, студенческая молодежь.

Стаття надійшла до редколегії 05.02.2017